

In beeld: kwetsende cartoons

Korte omschrijving werkvorm

Na de recente terreuraanslagen in Frankrijk is opnieuw discussie ontstaan over de rol van cartoons en de grenzen van de vrijheid van meningsuiting.

Bij deze werkvorm analyseren leerlingen twee provocerende cartoons die als beledigend worden gezien door bepaalde maatschappelijke groepen. Aan de hand van deze cartoons komen leerlingen tot hun eigen mening over de grenzen van meningsuiting.

Voor een online variant van deze werkvorm geldt: verstuur het werkblad naar de leerlingen en houd het antwoordblad bij de hand. Het blad met de cartoons en de 'invuloefening' met argumenten kan worden gedeeld via het docentenscherm. Onderling overleg kan via 'breakout rooms' plaatsvinden.

Leerdoel

- Leerlingen interpreteren enkele spotprenten en ontdekken dat cartoons ook in het verleden vaak provocerend werden gevonden.
- Leerlingen ontdekken dat er een onderscheid is tussen persoonlijke en juridische argumenten.
- Leerlingen vormen hun eigen mening over de grenzen aan de vrijheid van meningsuiting.
- Leerlingen begrijpen dat de vraag of iemand de spotprenten te ver vindt gaan een andere is dan de vraag of mensen de aanslagen verwerpen.

Duur

40 minuten

Benodigd materiaal

- Per tweetal een werkblad met de vragen (dubbelzijdig)
- Per tweetal een werkblad met de cartoons of een smartboard waarop de cartoons getoond kunnen worden.
- Het antwoordmodel

Bronnen

- Cartoon Willem (pseudoniem: Bernard Willem Holtrop), in *God, Nederland en Oranje*, 1e jaargang nr. 1, 1966
<http://www.iisg.nl/exhibitions/censorship/zk31246-nl.php>
- Cartoon 2: Ruben L. Oppenheimer (via zijn Twitter: 19 december 2017)
<https://twitter.com/ROppenheimer/status/943024742478635009/photo/1>
- Wafa Al Ali, 'Ik zie dergelijke spotprenten als provocatie, maar haal mijn schouders erover op', in: De Volkskrant, 30 oktober 2020, via:
<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/ik-zie-dergelijke-spotprenten-als-provocatie-maar-haal-mijn-schouders-erover-op~bc7808b9/>
- Maarten Keulemans, 'Willem kreeg geen boete voor majesteitsschennis', in: De Volkskrant, 2 juni 2016, via:
<https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/willem-kreeg-geen-boete-voor-majesteitsschennis~bb5ca906/>
- Ally Smid, 'Cartoonist Ruben L. Oppenheimer: Ik radicaal? Ik hecht aan mijn vrijheid' in: Trouw, 1 februari 2020, via:
<https://www.trouw.nl/nieuws/cartoonist-ruben-l-oppenheimer-ik-radicaal-ik-hecht-aan-mijn-vrijheid~b85a4288/>
- Gert van Langendonck, 'Frankrijk belooft harde actie tegen ongrijpbare vijand', in NRC, 29 oktober, via:
<https://www.nrc.nl/nieuws/2020/10/29/frankrijk-belooft-harde-actie-tegen-ongrijpbare-vijand-a4017950>

Handleiding

Inleiding

1. Benoem de terreurdaden die in de maand hebben plaatsgevonden in Frankrijk:
  - a. de steekpartij bij het voormalig kantoor van het satirische tijdschrift *Charlie Hebdo* op 25 september 2020, nadat ze de cartoons van de profeet Mohammed opnieuw hadden gepubliceerd, vanwege de start van het proces over de aanslag op Charlie Hebdo van 2015.
  - b. De onthoofding van de Franse leraar Samuel Paty op 16 oktober 2020 in een voorstad van Parijs, nadat hij in zijn klas spotprenten van de profeet Mohammed had gebruikt in een les over vrijheid van meningsuiting.
  - c. Een aanslag in een kerk op 29 oktober 2020 in Nice. De verwachting is dat ook deze dader geïnspireerd is door woede over de spotprenten van Mohammed.
2. Leg uit dat woede over spotprenten dus een grote rol speelt bij de recente aanslagen. Macron en Rutte zeggen niet te zullen zwichten en de vrijheid van meningsuiting altijd te zullen blijven verdedigen.
3. Vertel dat jullie het er vandaag over gaan hebben waarom het belang van de vrijheid van meningsuiting zo belangrijk gevonden wordt, ondanks dat de spotprenten door een deel van de bevolking als beledigend worden ervaren. Maar het gaat in deze les ook over de vraag waar volgens jullie de grenzen liggen. Dit gaan jullie doen aan de hand van twee spotprenten.

NB: aan deze werkvorm zijn bewust géén spotprenten over de islam toegevoegd. Dit om het medium 'spotprent' in brede context te plaatsen, en de aandacht van leerlingen tijdens de opdracht en dialoog niet slechts op één religie te richten.

TIP: stel eventueel vooraf – samen met de leerlingen – enkele regels voor een respectvolle dialoog op. Deze regels waarborgen veiligheid en vertrouwen in de klas, en gelden vanzelfsprekend ook voor de discussies in tweetallen.

Opdracht in duo's

1. Verdeel de klas in groepjes van 2 leerlingen.
2. Deel per tweetal het dubbelzijdig geprinte werkblad uit. En toon de cartoons op het scherm of deel ook deze per tweetal uit.
3. Geef de leerlingen de tijd om samen de vragen op het werkblad te beantwoorden. Geef hier maximaal 15 minuten voor. Loop zelf rond om leerlingen te helpen en door te vragen.

Nabespreking

Bespreek per vraag de antwoorden klassikaal.

Sta uitgebreid stil bij de argumentatie van leerlingen bij vraag 4: 'Ben je het met Willem eens dat een politiek tekenaar alles mag tekenen? Waarom wel of niet?'

- Noteer de verschillende argumenten van de leerlingen op het bord. (Schrijf voor je die uitvraagt al wel 'voorargumenten' en 'tegenargumenten' op het bord.)
- Probeer de argumenten meteen te ordenen op argumenten die gericht zijn op de grenzen van de wet, en argumenten die gericht zijn op persoonlijke overtuigingen.
- Concludeer, met de leerlingen, nadat de argumenten genoteerd zijn, dat er een verschil zit in de soorten argumenten en waar dat hem in zit.
- Maak het schema compleet met de woorden 'wettelijk kader' en 'persoonlijk kader'.
- Vul het schema aan met eventuele nieuwe argumenten die genoemd worden bij de bespreking van vraag 7.
- Concludeer aan de hand van het schema dat het best mogelijk is dat iemand persoonlijk bepaalde spotprenten smakeloos en grensoverschrijdend kan vinden, maar tegelijkertijd vindt dat ze wel gepubliceerd moeten kunnen worden.

ProDemos

	Kader rechtsstaat / juridische bril	Persoonlijk kader
Argumenten voor	Bijvoorbeeld: er is vrijheid van meningsuiting, waardoor inwoners inlichtingen en denkbeelden van welke aard dan ook kunnen vergaren, ontvangen en doorgeven, ongeacht grenzen en ongeacht de vorm.	Bijvoorbeeld: Mensen moeten niet flauw doen. Het is een vorm van humor/satire. Iedereen is af en toe wel eens ergens door beledigd. Vrijheid van meningsuiting is de kern van echte vrijheid en het ultieme bewijs van onze beschaving. Onwelgevallige meningen, scherpe kritiek en bijtende spot horen daar onlosmakelijk bij.
Argumenten tegen	Bijvoorbeeld: Er zijn ook wettelijk beperkingen van de vrijheid van meningsuiting: het aanzetten tot discriminatie, rassengeweld en haatzaaien zijn verboden.	Bijvoorbeeld: Sommige spotprenten zijn smakeloos en wakkeren polarisatie aan. Dat moet je gewoon niet doen. Ook media hebben daarin een verantwoordelijkheid.

Afsluiting

Concludeer tot slot dat de discussie rondom spotprenten niet nieuw is, maar naar aanleiding van de aanslagen weer actueel is. En dat het terecht discussies zijn, omdat grondrechten soms botsen. Aanslagen, bedreiging, terreur zijn echter van een totaal andere orde, of spotprenten nu (net) wel of niet een grens over gaan (een wettelijke grens of een persoonlijke grens van iemand). Terreur en bedreiging treden buiten alle kaders van de rechtsstaat en moeten te allen tijde afgekeurd worden.

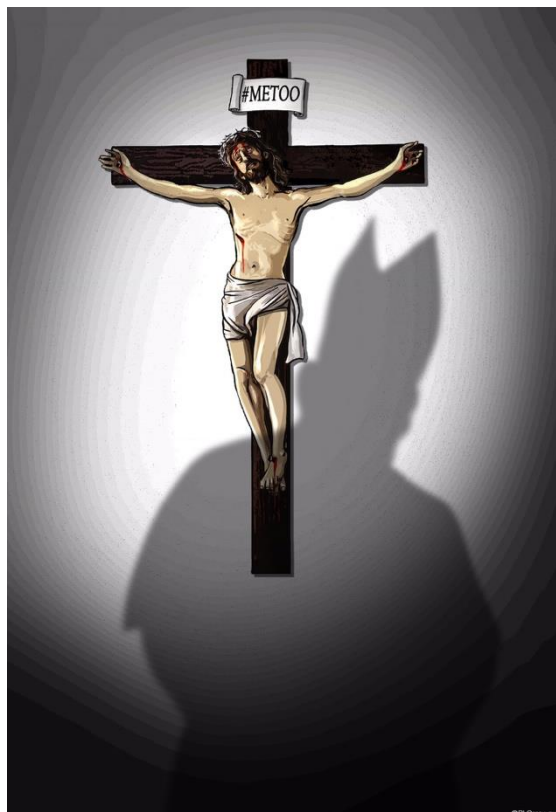
Cartoon 1: Willem (pseudoniem: Bernard Willem Holtrop, 1966)

Cartoon 2: Ruben L. Oppenheimer (via zijn Twitteraccount: 19 december 2017)

Werkblad

---

1. De cartoon met koningin Juliana erop (1) stond in *Provo*, een tijdschrift uit de jaren zestig. Bekijk de cartoon en beschrijf letterlijk wat je ziet.

---

2. Wie of wat wordt er bespot in de cartoon? Hoe kun je dat zien aan wat er is afgebeeld?

---

3. Kan iemand of een groep zich aangevallen of gekwetst voelen door deze spotprent? Zo ja, wie?

---

4. Cartoonist Willem heeft een geschiedenis van provoceren (uitlokken). Voor de cartoon met koningin Juliana moest hij in 1966 al voor de Nederlandse rechter verschijnen (vanwege majesteitsschennis; Willem werd overigens niet veroordeeld). Later werkte hij voor het Franse tijdschrift *Charlie Hebdo* dat provocerende spotprenten over de islam publiceerde en daarmee doelwit werd van een terreuraanslag. Willem zegt over zijn werk:

'Je verwijt de slager toch ook niet dat hij vlees verkoopt! Wat ik teken is heel wat minder erg dan wat er elke dag in de wereld gebeurt.'

Ben je het met Willem eens dat een politiek tekenaar alles mag tekenen? Waarom wel of niet?

---

5. Cartoon 2 komt uit het *Algemeen Dagblad* uit 2017 toen de Nederlandse Katholieke kerk een eindverslag publiceerde over kindermisbruik in de kerk. Bekijk de cartoon en beschrijf letterlijk wat je ziet.

---

6. Wie of wat wordt er bespot in de cartoon? Kan iemand of een groep zich aangevallen of gekwetst worden? Zo ja, wie?

---

7. Vind je dat deze cartoon geplaatst moet kunnen worden in de media? Waarom wel/niet?

---

8. Na de terreurdaden in Frankrijk is er veel aandacht voor de positie van Macron in het debat over de vrijheid van meningsuiting en het mogen maken van spotprenten. Macron heeft daarbij veel aandacht voor de vrijheid van meningsuiting en lijkt volgens sommigen met zijn begrip van 'vrijheid' de vrijheid van religie juist te beperken. Veel moslims zien de Franse verdediging van beladen cartoons als een pleidooi om hun godsdienst te mogen beledigen. Een kritische vraag komt van Nourdin Aouali (Raadslid in Rotterdam, NIDA):

'[We] moeten het hebben over de vraag waarom er überhaupt een verbod is op belediging of het zaaien van haat. Hara-Kiri, de voorganger van het blad Charlie Hebdo, werd verboden omdat generaal Charles De Gaulle werd bespot. Waarom is de ene belediging wel verboden en de andere niet?'

Denk jij dat er met twee maten gemeten wordt wat betreft spotprenten die verschillende groepen kunnen beledigen? Leg uit.

Antwoordmodel

---

1. De cartoon met koningin Juliana erop (1) stond in *Provo*, een tijdschrift uit de jaren zestig. Bekijk de cartoon en beschrijf letterlijk wat je ziet.

Het gaat om een zwart-wit cartoon van een vrouw (koningin Juliana) achter een raam, in een laag uitgesneden jurk met dunne bandjes. In het raam staat een lampje. Met haar hand heeft ze haar jurk tot hoog op de benen opgetrokken. Naast haar hangt een prijs: 5.200.000 gulden.

2. Wie of wat wordt er bespot in de cartoon? Hoe kun je dat zien aan wat er is afgebeeld?

In de cartoon worden koningin Juliana en de kosten van het Nederlandse koningshuis bespot. Juliana is afgebeeld als een prostituee. Het prijskaartje verwijst naar de jaarlijkse kosten van de Nederlandse monarchie. Juliana's functie als staatshoofd wordt hier vergeleken met het werken als (dure) hoer.

3. Kan iemand of een groep zich aangevallen of gekwetst voelen door deze spotprent? Zo ja, wie?

De koningin, haar naasten en Nederlanders die koningsgezind zijn. In de jaren zestig waren er veel meer uitgesproken koningsgezinde Nederlanders. Het is niet voor niets dat Willem in die tijd voor de rechter moest komen vanwege majesteitsschennis.

4. Willem zegt over zijn werk: 'Je verwijt de slager toch ook niet dat hij vlees verkoopt! Wat ik teken is heel wat minder erg, dan wat er elke dag in de wereld gebeurt.'

Ben je het met Willem eens dat een politiek tekenaar alles mag tekenen? Waarom wel of niet?

Eigen mening.

Een leerling die het hier mee eens is kan aangeven dat het 'maar om een tekening gaat', met andere woorden: schelden doet geen pijn. Een leerling die vindt dat er grenzen zijn aan wat cartoonisten mogen, kunnen verwijzen naar het verbod op discriminatie en geloofsvrijheid.

Maak in de bespreking onderscheid tussen wat leerlingen vinden dat volgens de wet mag en wat ze vinden dat verstandig is om te tekenen en/of te publiceren. Zie de handleiding op pagina 2.

5. Bekijk cartoon 2 en beschrijf letterlijk wat je ziet.

Op deze cartoon zien we een *spotlight*/fel licht op een kruis met daaraan Christus (kruisbeeld). Boven zijn hoofd staat #metoo. Over het kruisbeeld valt een donkere schaduw van een man in mijter en mantel.

6. Wie of wat wordt er bespot in de cartoon? Kan iemand of een groep zich aangevallen of gekwetst worden? Zo ja, wie?

De spotprent bespot de Katholieke Kerk en de paters en geestelijken die kinderen hebben misbruikt of dat oogluikend toestonden. Christenen en, vooral, katholieke gelovigen kunnen beledigd zijn door deze cartoon, omdat een belangrijk religieus beeld (Jezus Christus aan het kruis) direct gekoppeld wordt aan seksueel misbruik. Je zou in de spotprent kunnen lezen dat Christus zelf seksueel misbruikt is door een geestelijke, maar omdat er in de tijd van Jezus nog geen christelijke geestelijken waren, is het logischer om Jezus in deze tekening als belichaming van het christelijke geloof te zien.

7. Vind je dat deze cartoon geplaatst moet kunnen worden in de media? Waarom wel/niet?

Eigen mening.

Maak in de bespreking onderscheid tussen wat leerlingen vinden dat volgens de wet mag en wat ze vinden dat verstandig is om te tekenen en/of te publiceren. Zie de handleiding op pagina 2.

NB: In een *Volkskrant*-interview komen Nederlandse moslims aan het woord die zich genoodzaakt voelen te zeggen 'Dit geweld keur ik af'. Er zijn moslims die uitdrukkelijk het (in de klas besproken) onderscheid maken tussen hun persoonlijke religieuze gedachten én hun algemene, vanzelfsprekende afkeer van geweld in de rechtsstaat (waar zij nooit persoonlijk bij betrokken willen/zullen zijn). De opmerking van Emine Ugur kan voor leerlingen verhelderend zijn. Zij zegt:

'Ik ben niet van het verontschuldigen of afstand nemen. Waarom zou ik afstand nemen van iets waar ik niets mee te maken heb? Ik snap de vraag om afkeuring wel, maar daarachter gaat een vooroordeel schuil. Elke moslim wordt als potentiële terrorist beschouwd, tenzij het tegendeel wordt bewezen.'

8. Na de terreurdaden in Frankrijk is er veel aandacht voor de positie van Macron in het debat over de vrijheid van meningsuiting en het mogen maken van spotprenten.

Macron heeft daarbij veel aandacht voor de vrijheid van meningsuiting en lijkt volgens sommigen met zijn begrip van 'vrijheid' de vrijheid van religie juist te beperken. Veel moslims zien de Franse verdediging van beladen cartoons als een pleidooi om hun godsdienst te mogen beledigen. Een kritische vraag komt van Nourdin Aouali (Raadslid in Rotterdam, NIDA):

'[We] moeten het hebben over de vraag waarom er überhaupt een verbod is op belediging of het zaaien van haat. Hara-Kiri, de voorganger van het blad Charlie Hebdo, werd verboden omdat generaal Charles De Gaulle werd bespot. Waarom is de ene belediging wel verboden en de andere niet?'

Denk jij dat met twee maten gemeten wordt wat betreft spotprenten die verschillende groepen kunnen beledigen? Leg uit.

Eigen mening

In een artikel in de *Volkskrant* waarin islamitische Nederlanders in gesprek gaan over spotprenten zegt Aynur Bilgic: 'In de media is er veel begrip voor de vrijheid van meningsuiting, maar dat begrip is selectief. Bepaalde meningen mogen niet meedoen. Dat is dubbele moraliteit. Het zet me aan het denken of mensenrechten inderdaad voor iedereen hetzelfde zijn.'

Anderzijds kan ook beargumenteerd worden dat ook over andere geloven dan de islam geregeld spotprenten verschijnen, zoals bijvoorbeeld gebeurd is met de spotprent van Ruben Oppenheimer.